

VÁRADI MONIKA MÁRIA

A közfoglalkoztatás útjai és útvesztői egy aprófalvas kistérségben

Az „Út a munkához” program nem mérsékelte a települések között a közfoglalkoztatás lehetőségeiben mutatkozó egyenlőtlenségeket. A legnagyobb mértékű munkanélküliségtől sújtott falvakban élő, leginkább rászoruló munkanélküliek a közfoglalkoztatással járó munkatapasztalatokhoz és többletjövedelem-szerzési lehetőségekhez is csak rendkívül korlátozott mértékben férnek hozzá. A közfoglalkoztatás továbbra sem tölti be munkaerő-piaci reintegrációs szerepét, s nem csupán az elsődleges munkaerőpiac korlátozott felvevőképessége miatt, hanem azért is, mert a közcélú munkások többsége csak olyan munkatapasztalatokat szerez, amelyeknek a támogatott munkaerőpiacon kívül nincs értéke. Az informális és feketemunka jelentősége alig csökkent a program hatására, a családok nem nélkülözhetik az ebből származó bevételeket. Az önkormányzatok többsége elnéző-támogató módon viszonyul a feketemunkához, ám az informális jövedelmekhez való hozzáférést korlátozza a közfoglalkoztatás új rendszere.

1. Foglalkoztatás, munkaerőpiac, megélhetés

Az aprófalvas szerkezetű¹ Sásdi kistérségben a szocializmus időszakának legnagyobb foglalkoztatói a komlói bánya, a térség mezőgazdasági nagyüzemei, valamint az állami erdészet voltak, amelyek munka- és megélhetési lehetőséget nyújtottak az itt nagy számban élő képzetlen, nagyrészt cigány származású munkavállalóknak is. A bánya bezárása, a nagyüzemek átalakítása munkahelyek százainak megszűnésével járt, helyükön nem jöttek létre újak. A helyi kis- és középvállalkozások foglalkoztatási kapacitásai nem elegendőek ahhoz, hogy eredményesen kezeljék a munkanélküliséget, a térségi gazdaságélénkítési törekvések – például ipari park létesítése – egyelőre nem hoztak látványos fejlődést és munkaerő-piaci változásokat. A közeli városok (Komló, Dombóvár, Kaposvár) gazdasága a helyi munkanélküliek tömegét sem képes felszívni, ebből is fakad a hajdani ingázók számának látványos apadása.

A tartósan kedvezőtlen munkaerő-piaci helyzeten a Pécssett megtelepedő multinacionális elektronikai cég, az ELCOTEQ javított valamelyest. A dolgo-

¹ A kistérséget 27 település alkotja, népessége valamivel kevesebb, mint 15 000. A hatásvizsgálat keretében tíz településen készítettünk interjúkat.

AZ „ÚT A MUNKAHOZ” PROGRAM ELSŐ ÉVÉNEK EREDMÉNYEI

zót munkaerő-közvetítőkkal toborzó vállalat a megrendelések függvényében alkalmanként akár több ezer embert is foglalkoztat. A létszám a termelés ingadozását követve, folyamatosan változik. A Baranya megye legnagyobb foglalkoztatójává vált ELCOTEQ munkásszállító kisbuszai megjelentek a Sásdi kistérség azon falvaiban, amelyekbe még megéri befordulnia a több települést érintő járatnak. A cég betanított munkásként alkalmaz alacsony iskolai végzettségű munkanélkülieket is – ti. azokat, akik a teszten megfelelnek, bírják a monotoníát, s vállalják az utazással tíz-tizenkét órára rugó műszakot. S mivel a vállalat „színvak” személyzeti politikát folytat, nagy számban cigány nőket és férfiakat is alkalmaznak. S ami fontos: hozzák-visszik az embereket.

A Sásdi kistérség 27 települése közül ugyanis 11 zsákfalú, ám lényegében a főtakról leágazó völgyekben fekvő községek egész sorának katasztrofális a közlekedési helyzete. Helybeli lehetőségek híján a távolsági munkavégzés adódna kézenfekvő megoldásként, de ha akad is munkalehetőség, a cégek nem foglalkoztatják szívesen a távolabbról bejárókat, illetve csak úgy, ha rájuk háríthatják az utazás költségeit. Még ha erre vállalkoznának is az emberek (ritkán teszik, minimálbéres állásokban nem éri meg ilyen feltételekkel elhelyezkedni), a tömegközlekedés nem illeszkedik a többműszakos vagy a hivatali időn kívüli időbeosztáshoz (lásd pl. az áruházcsoportok nyitva tartását, vagy a takarítónők délutáni, esti munkaidejét).

Tudjuk, hogy a munkanélküliség, inaktivitás nem azonos a dologtalansággal, csak épp az érintett családok nem feltétlenül a legális gazdaság szegmenseiben kapcsolódnak a munka világához, ami azt is jelenti, hogy az a mód, ahogy megélhetésüket biztosítják, gyakran másféle racionalitás szerint szerveződik, mint amit a többség normának tart.

A munkanélküliek fekete, szürke, informális foglalkoztatásának mértékéről, kiterjedtségéről természetesen becslésekkel sem rendelkezünk, azt hallhattuk csak majd’ minden beszélgetőpartnerünktől, hogy az alkalmi munkavállalói kiskönyves foglalkoztatás mára széles körűen elterjedt, ám a ténylegesen ledolgozott munkanapok és a zsebekbe kerülő munkabér eltüntetésének kreatív módjai miatt „bújtatót” feketemunkának nevezik.

Azt, hogy vállalkozók, cégek bejelentés nélkül alkalmaznak regisztrált munkanélkülieket, minden településen tudni vélik. A gazdasági válság előtt elsősorban az építőiparban volt kiterjedt a fekete- vagy kiskönyves foglalkoztatás, 2009-ben viszont gyakran hallhattuk a panaszt: a válság erőteljesen megkurtította az építőipari munkalehetőségeket.

Az idős emberek, elfoglalt vagy gazdálkodó családok portáján végzett, egyfajta kliens–patronus viszonyba illeszkedő rendszeres vagy alkalmi nap-számos munka a Sásdi kistérség néhány településén még fontos, bár egyre szűkülő terepe az informális foglalkoztatásnak. Nem beszélhetünk ugyanakkor szűkülésről az erdő által kínált munka- és jövedelemszerzési lehetőségeket illetően. A legkiterjedtebb erdőszült területek azon falvak határában terülnek el, amelyeket ma nagy munkanélküliség sújt. Az állami erdőszület átalakításával, a magánerdők megjelenésével ugyan a legális munkavállalás lehetősége radikálisan összeszűkült, ám annál nagyobb tere nyílt a fekete- és szürkefoglalkoztatásnak.

Azokat az erdőműveléssel és fakitermeléssel összefüggő feladatokat, amelyeket hajdan az állami erdőszület dolgozói, ma a Mecsek Erdő Zrt. sásdi kerületében vállalkozók végzik el. Azokról a munkákról, amelyeket vállalkozó nem szívesen vagy túl drágán látna el (ilyen a szemégyűjtés, vagy az olyan közjóléti feladat, mint a pihenőhelyek karbantartása), közmunkaprogramok

keretében gondoskodnak. Az állami erdészetnek nem dolga ellenőrizni, hogy a megbízott vállalkozók kiket és milyen módon alkalmaznak. A sásdi kerület vezérigazgatójának becslése szerint ebben a körben a kiskönyves foglalkoztatást is beszámítva, 90 százalékos a legális foglalkoztatás.² Azt inkább csak sejtjük, hogy a magánerdőket kezelő erdészek által felfogadott kis fakitermelő, erdőművelő brigádokban ennél jóval alacsonyabb a bejelentett munkaviszonnyal rendelkezők aránya.³

Az erdő további lehetőségeket is kínál. A kitermelt fák után megmaradó, tüzelésre alkalmas botfa összegyűjtésével, némi térítés ellenében, a szegényebb családok számára is beszerezhető a téli tüzelő, s persze akadnak, akik nagyobb terület kitakarítását vállalják, s a többletet házaknál értékesítik. A térségben élő munkanélküli, inaktív cigány családok erdőben, határban végzett gyűjtögető tevékenysége is hoz alkalmi bevételt a konyhára. A gyógynövények, a csiga gyűjtését jellemzően a megbízott helyi felvásárlókra támaszkodó feldolgozók koordinálják.

Ezek a megélhetési módozatok természetesen nem tűntek el a közfoglalkoztatási rendszer átalakításával. A kistérség legnagyobb munkanélküli-séggel sújtott, gettósodó kistelepülésén a közmunkaszervező számba vette e lehetőségeket, amelyeket részben az „Út a munkához” program kiteljesedését akadályozó tényezőknek tekint:

„Most [az erdészeti] vállalkozóink körében a mostani rendszer megkívánta sajnos, hogy be kell jelentsék a munkavégző embereiket és a munkavállalóik nagyon nagy része jegyezve van nálunk. Nem lehet kibújni alóla, vagy kiskönyvvel dolgoznak, vagy állandóra be vannak jelentve. Ismerek egy-két embert, aki kiskönyvvel dolgozik. A többiek, beleértve a közmunkásokat, meg az egész RÁT-os állományt, szezonális munkákban vesz részt. Itt nagyon dívik a csiga, a csete. Az a bodza. Szednek hársfavirágot, tehát gyógynövényeket gyűjtenek. Ezeket van a faluban, aki átveszi. (...) Meg meggyet, sok fa van a falu határában. (...) Maga a kiskönyvűjtés, meg a téli tüzelő betermelése még megoan, itt sok az egyéni vállalkozó, akik megengedik, hogy szedjék össze a tűzifát az emberek, csak a fuvar kerül pénzbe. Aki akar, nem lusta, nem rest, az elmegy, és be is szerzi. Elmondhatom, hogy a közmunkásaim közül már csak egynek nincs bent a téli tüzelője. (...) Ez egy nagyon jó program, csak nem olyan egyszerű a kivitelezése, mint ahogy ott le van írva. Ez a k-i nép, ez nagyon nehéz nép. Ők már megszokták ezt az életet, ezt a nomád életet, ezt a gyűjtögetős életet, és ezen változtatni, ez nem egy-kétéves feladat.”

A munkanélküli, inaktív családok túlnyomó többsége az elmúlt évek során ebben a kistérségben is a közfoglalkoztatás, a segélyezés és a fekete-szürke-informális gazdaságban végzett munka körforgásában próbált, kényszerült boldogulni.⁴ Másként fogalmazva, a tartósan munkanélküli, szegénységben élő cigány és nem cigány családok munkaerő-piaci, munkavégzési, megélhetési stratégiái megmerevedtek, zárványosodtak.

² A sásdi kerület területén fakitermelésben 10–12, erdőművelésben 15–20, szállításban 5–6 vállalkozó dolgozik. Az általuk foglalkoztatottak létszáma 110–160 között mozog.

³ A kistérségben léteznek olyan aprófalvak, ahol gyakorlatilag minden épkézláb munkanélküli férfi az erdőn dolgozik, jellemzően nem bejelentett nyolcórás munkaviszonyban. Ezeknek a feketén, szürkén alkalmazott férfiakra túlnyomó többsége cigány. Az állami erdészeti által megbízott vállalkozók körében már nem találkozhatunk cigányokkal, s ez nem a szaktudás, hanem a tőke, a vállalkozói ismeretek és kultúra, valamint a támogatás hiányából fakad.

⁴ Ebben a kistérségben az uzsora szerencsére nem széles körben bevett gyakorlat a minden napok átvészelésére, illetve a gyarapodásra, mindössze két települést említettek, ahol egy-egy család ad uzsorakölcsönt nemcsak a saját falujában, hanem másutt is. A providentes eladósodottak száma azonban természetesen itt is rendkívül magas.

2. Közfoglalkoztatás az „Út a munkához” program előtt

A megélhetési stratégiák zárványosodásában nem kis szerep jutott annak a folyamatnak, amely a tartós munkanélküliség kezelését mindinkább a települési önkormányzatok felelősségévé és feladatává tette. A munkanélküli és szociális ellátórendszer 2000-ben végrehajtott, jelentős társadalmi támogatást élvező reformja e folyamat egyik fontos állomása volt. A reform célja az volt, hogy a munkanélkülieket mielőbb munkába állásra készítse, a mögöttes feltételezés szerint ugyanis a munkanélküliek egy része a rendszer potyautasaként nem is akar elhelyezkedni. A jövedelempótló támogatás helyére lépő, rendszeres szociális segély folyósításának feltétele a megfelelő jövedelmi és vagyoni helyzet igazolása mellett az önkormányzat által szervezett legalább harminc napos közcélú foglalkoztatásban való részvétel lett. Emlékeztetünk arra, hogy hamar nyilvánvalóvá lett: a reform nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Hiába akarta ösztönözni a munkanélküliek elhelyezkedését, ha nem bővültek az első munkaerőpiacon a munkahelyek. A legnagyobb problémát azonban azóta is az jelenti, hogy a tartós munkanélküliek foglalkoztatását az önkormányzatokra hárító rendszer a leghátrányosabb helyzetű és pozíciójú munkaerő-piaci csoportokat hamar és végérvényesen bezárja a segélyezés és tartós munkanélküliség csapdájába.

2.1. Hatékonyság és méltányosság – kiválasztottak és kimaradók

Nem találkoztunk olyan gyakorlattal, hogy a rendszeres szociális segélyre jogosultak teljes körét beforgatták volna, akár csak a harminc napos közcélú foglalkoztatásba. Ennek okait firtatva hallhattunk utalást a szűkös anyagi forrásokra.

A közcélú keretet központilag határozták meg, s arra kellett vigyázni, hogy az elvégzendő feladatokat és a féléves elszámolási kötelezettséget összehangolják, se kevesebbet, se többet nem költhettek közcélú foglalkoztatásra, különben csökkent a keret összege. A közhasznú foglalkoztatás a munkaügyi kirendeltségek forrásaitól függött. Előfordulhatott, hogy amikor éppen szükség lett volna közhasznú munkásokra, elfogyott a keret, ahogyan arra is, hogy jött a telefon: „most van pénz, pályázzatok!” A közhasznú foglalkoztatást főként a forráshiányos kistélepüléseken korlátozta a 30 százalékos önrész; ahol lehetett, a cigány kisebbségi önkormányzatok pályáztak, így 90 százalékos volt a támogatási intenzitás.

A költségvetési korlátok arra nem adnak választ, hogy a közmunkások kiválasztása milyen módon történt. Tapasztalataink szerint jószerivel mindenütt kialakult egy olyan mag, amely folyamatosan számíthatott közfoglalkoztatásra, a segélyesek másik, néhol nagyobb része kiszorult ebből a lehetőségéből. Szűrőként a munkára való alkalmasság és hajlandóság, illetve ennek feltételezése működött. Azt hallhattuk, hogy olyan embereket hívtak be, olyanoknak ajánlották fel a lehetőséget, akik akartak és tudtak is dolgozni.

„Mi már az elején megfogadtuk, hogy valakit csak azért nem jelentünk be, hogy lógassa a lábát. Először is mi összehívtuk azokat, akik dolgozni is szeretnének. Tehát azért nem raktunk be senkit, mert nem volt más.” (polgármester)

„...kialakult egy rendszer, bejöttek ide, feliratkoztak munkára, és amikor tudott az önkormányzat adni, közülük válogatott.” Akik pedig nem jöttek be feliratkozni, „azokat békén hagytuk”. (szociális ügyintéző)

3.2. Közfoglalkoztatás, feketemunka, családi segélyezés

Az önkormányzatok az elmúlt években is kizárhatták a közfoglalkoztatásból, a rendszeres szociális segélyezésből azokat, akiket feketemunkán értek. Mindössze egyetlen önkormányzatról tudunk, amelyik választás elé állította azokat, akikről tudták, hogy feketén eljárnak dolgozni, s az a néhány ember, akinek választania kellett, inkább lemondott a támogatásról és a közfoglalkoztatásról. Majd' minden településen hallottuk: ahogy csak néhány esetben fordult elő, hogy a közmunkából és segélyezésből fegyelmi okok miatt kizártak valakit, úgy arra is elvétve akadt példa, hogy feketemunka miatt valaki eleve nem vállalta el a felajánlott közmunkát, arra még kevésbé, hogy az önkormányzat kutakodott volna utánuk. Az általános gyakorlat elnéző volt; mindenki tudta, hogy a mégoly magasnak tartott családi segély az egyéb támogatásokkal együtt sem elegendő a családok megélhetéséhez. Másrészt az is nyilvánvaló volt, hogy bármilyen önkormányzati fellépés a feketemunka ellen csak feszültséget szítana a településen. A tét a társadalmi béke és a helyi politikusok széke volt.

„Inkább az volt [az önkormányzat véleménye], hogy boldoguljon, ahogy tud. Ez az én álláspontom volt, hogy mi nem csendőrség vagyunk. A mindenkori politika létrehozott egy állapotot, az önkormányzat az ne csendőrködjön a faluban, inkább békességet kell vinni, nem vizsályt kelteni, mert ez lett volna a vége. És nem jöttek segélyért. Ez mindig is sarkalatos pont volt.”
(polgármester)

Mindenütt sarkalatos pont volt, hogy aki feketén dolgozott, tudta, rendkívüli támogatásokért nem fordulhat az önkormányzathoz. Túl ezen, a munkát, legyen fekete vagy fehér, minden önkormányzat előbbre valónak tartotta és tartja a segélynél.

„A társadalmi megbecsülése ezeknek az embereknek még mindig jobban megvan, akik feketén is, de eljárnak dolgozni, mint azoknak, akik csak a segélyért állnak sorba, és mellette nem tesznek semmit sem – szerintem. A köz jobban megbecsüli ezeket az embereket. Ha segély mellett is, de eljár dolgozni... Arra gondolok, például népjóléti bizottság. Nekik vannak külsős tagjaik, nem csak választott képviselők, érkezik egy segélykérelem, és »mit csinál ez az ember, dolgozik?«. Ja, hát igen, feketén eljár. »Ja, akkor jó, akkor rendes ember. Tesz a családjáért.« És akkor adjunk neki segélyt. Így. Ezért mondom, hogy a közmebecsülés még mindig mellettük van.”
(aljegyző)

Az „Út a munkához” programnak megágyazó politikai és társadalmi elégedetlenség egyik forrása a családi segélyezésre való áttérés volt, általános közvélekedés szerint ez a rendszer a munka ellen hatott, leszoktatta a munkanélkülieket a munkavégzéséről, s nem ösztönzött az elsődleges munkaerőpiacra való visszatérésre sem. Ezzel az állítással lényegében mindenki egyetértett beszélgetőpartnereink között, ám abban már mutatkozott különbség, hogy a rendszer lehetőségeivel élő munkanélkülieket ingyenélőnek, potyautasnak vagy a maguk és családjuk megélhetése érdekében racionális döntéseket hozó embereknek tekintik-e. A megszólítottak többsége úgy látja, hogy maga a rendszer sem kedvezett egyforma mértékben mindenkinek, elsősorban a gyermekes családok számára jelentett ésszerű alternatívát a közmunkában való részvétellel vagy akár a minimálbéres állással szemben (már, ha lett volna ilyen lehetőségük).

„Volt itt egy olyan dolog, hogy beállt a változás és egy családból csak egy ember nevére mehet a segély, de ugye két munkanélküli van. Na most, az egyiket munkába állítottam, akkor vissza-

Várad: A közfoglalkoztatás útjai és útvesztői egy aprófalvas kistérségben

vették a segélyt, és kiszámolták, hogy 1820 forinttal kaptak többet, mint a segély. Hát ennyiért ő nem dolgozik. Ez erkölcsileg züllesztette a dolgot.” (polgármester)

„Mi azért megkérdeztük, nem kényszerítettünk senkit. Mindig azt mondtuk, hogy jobb, ha el tud menni dolgozni, mint hogy a nyakunkra járjon segélyért. Tehát, aki egyedülálló volt, az kapott abban az időben 25 650 forintot. Ha fölveztük hatórás munkaidőbe, akkor kapott 41 000 forintot. Őneki megérte, de ha valakinél volt már egy gyerek és mindkét szülő szociális segélyen volt, akkor kapott 40 000 forintot felül. Ha két vagy három gyerek volt, akkor 50 000 forintot kapott. Most ő nem fog 40 000-ért eljönni dolgozni.” (polgármester)

4. „Út a munkához”

4.1. RÁT-osok, segélyesek – kilépők, kiesők, újonnan belépők

A felülvizsgálat után radikálisan csökkent a rendszeres szociális segélyesek, ezzel szemben folyamatosan nőtt a RÁT-osok száma. Mindenekelőtt a korábban a családi segély felvételére jogosultak házasársai jelennek meg a rendszerben.

„És azóta bejöttek ezeknek a feleségeik, férjeik, folyamatosan bővül a kör. Egy családban egy ember kaphatott szociális segélyt. Ha a párja együttműködött a munkaüggyel, akkor most ő is kérheti a rendelkezésre állási támogatást. Felülvizsgáltam a szocsegélyeseket, mindenkinek elmondtam, hogy van erre lehetőség. Szépen hozták a papírjaikat, fokozatosan bővült.” (szociális ügyintéző)

A munkaügyi kirendeltséggel való együttműködés idejét nem mindig egyszerű anyagi szempontból átvészelné. Példaként említenénk egy építőipari szakmunkásból évekkkel ezelőtt munkanélkülivé vált, harmincas éveie elején járó férfit. Rendszeres segélyesből lett RÁT-os, feleségének időközben lejárt a gyese, s ahogy kellett, három hónapig együttműködött a munkaügyi kirendeltséggel. Ellátást erre az időre nem kapott, a háromtagú család három hónapon át a 31 400 forintos családi segélyből élt.⁶

Nagy gondot jelent, hogy egyre több pályakezdő fiatal jelenik meg a munkaügyi kirendeltségen⁷ és az önkormányzatoknál. Az ő közfoglalkoztatásuk lehetősége körül értelmezési problémák alakultak ki az egyik polgármesteri hivatal és a munkaügyi kirendeltség között.

„Jelentkeztek pályakezdő fiatalok, akik járadékot nem kapnak, valamiből meg kéne élniük, most kezdtek csak el a tanulmányi idejük végén a bejelentkezést, és a kormányrendelet módosítása, a legutóbbi, lehetővé teszi, hogy már az együttműködési időszak teljesítése során, ha megfelel a RÁT jövedelmi és vagyoni feltételeinek, akkor közfoglalkoztatásba vonják be őket. Kérdeztük a munkaügyön az ismerős kollégát, hogy jól értjük-e, hogy ő inkább erre nem mond semmit, mondtam: elég egyértelmű. Igen, inkább kérdezzem meg a főnökasszonyát, egy főosztályvezető szintű vezetőt. Ő azt mondta, hogy a legutóbbi összerántásukon azt a tájékoztatást kapták, hogy ez azért mégsem van így, ezt nem akarják ők sem elhinni. De egyébként meg, mivel mi igényeljük le az állami támogatást, teljes egészében a mi felelősségünk, ők nem kívánnak a

⁶ Falujában még egy család járt így, az önkormányzat mindkettőnek 50 000 forint kamatmentes kölcsönt nyújtott (a településen nem létezik rendkívüli segély, csak kölcsön).

⁷ A munkaügyi kirendeltségen megnövekedett ügyfélforgalom egyik forrása az „Út a munkához” program bevezetése, folyamatosan megjelennek az együttműködésre kötelezettek között a korábban családi segélyre jogosultak házasársai is. Az emelkedés másik, s a kirendeltség munkatársa szerint jelentősebb forrása a gazdasági válság. „Sokan jönnek vissza külföldről, az ország nyugati megyéiből, és sok cég jelentett be létszámleépítést.”

AZ „ÚT A MUNKÁHOZ” PROGRAM ELSŐ ÉVÉNEK EREDMÉNYEI

kiközvetítésében részt venni, oldjuk meg. Ha van bátorságunk, akkor vegyük fel, és igényeljük utána támogatást.” (Az aljegyző asszony hozzászólta: nem volt bátorságuk.)

Ha minimális számban is, voltak, akik kiestek a RÁT-osok közül. Nem vállalták a közmunkát, inkább a feketefoglalkoztatás mellett döntöttek. Szégyellték volna az utcai munkát, ezért mondtak le az ellátásról.⁸ A segély mellett korábban feketén dolgozók között is akadtak, akiket a vállalkozók 90 napig nem tudnak nélkülözni, ezért bejelentve – vagy kiskönyvvvel –, legálisan alkalmazták őket.⁹ Azt is látnunk kell azonban, hogy a foglalkoztatás kifehéredését eredményező folyamat ezzel le is zárult. Akik bekerültek, benn maradtak, „tizenöt év múlva is nálunk fognak dolgozni”.

Néhány RÁT-osról a kötelező egészségügyi vizsgálat során derült ki, hogy betegsége akadályozza a munkavégzésben, őket az önkormányzati ügyintézők továbbküldték az orvos-szakértői bizottság elé, hogy százalékkoltassák le magukat, ám egyiküknek sem sikerült átjutni a szűrőn.

Ebben a kistérségben nem volt példa arra, hogy gyermeket nevelő szülők azért maradtak volna rendszeres szociális segélyen, mert nem tudnak gondoskodni gyermekeik napközbeni elhelyezéséről. A rendszeres szociális segélyesek másik két csoportja, az 55 év felettiek, illetve az egészségkárosodottak esetében két komoly probléma vetődött fel. Az egyiket a családsegítő szolgálat munkatársai foglalmazták meg. Rendkívül nehéz, jószíval lehetetlen a beilleszkedési program teljesítése az érintett emberekkel; nincs őket hová visszailleszteni, „integrálni”, nagy szegénységben, betegen élnek. A családgondozók nem tudnak nekik segíteni, tehetetlennek érzik magukat, a szociális szakemberek rendkívül elhibázottnak találják az új szabályozást.

Az „Út a munkához” program bevezetése előtt, közhasznú forrásokból, volt lehetőség az 50 százalékos rokkantak közfoglalkoztatására. Többen nehezményezik, hogy őket kizárják a közfoglalkoztatásból, egyrészt, mert dolgoznának, és a könnyebb munkák elvégzésére alkalmasak is, másrészt méltányosságból, hiszen ezek az emberek huszonvalahány ezer forintokból kényszerülnek megélni. A szociális területen dolgozó kollégák szükségesnek látnák e tekintetben a jogszabály-módosítást, vagy azt, hogy e kör foglalkoztatására különítsenek el forrásokat a munkaügyi szervezetnél.

A munkaügyi szervezetnél azonban radikálisan lecsökkent a közhasznú foglalkoztatásra fordítható keret, a komlói kirendeltségen hozzávetőleges számokat hallhattunk, míg korábban előfordult 70, sőt 100 millió összeg is, jelenleg úgy 3 millióról beszélhetünk, s azt sem települési és kisebbségi önkormányzatok, hanem civilszervezetek vehetik igénybe. Abból pedig a Sásdi kistérségben nem sok terem.¹⁰

⁸ Közöttük nem mindenki nevezhető rászorultnak. „A gyermekvédelminél már jobban kijön, hogy nincs ilyenhez kötve, hogy a világ szeme előtt dolgoznia kell. És amikor egyéni vállalkozó, mezőgazdasági őstermelő, és nincsen jövedelme ebből, lenyilatkozza, hogy az idén még nem volt ebből bevétele, megállapítjuk neki a gyermekvédelmit, ingyen kapja a tankönyvet, a gyerek ingyen eszik az iskolában, és nincs rászorultva. Van ilyen.” (szociális ügyintéző)

⁹ Az egyik vizsgált körjegyzőséghez tartozó négy faluban a szociális ügyintéző 2009 júniusáig 25 esetben szüntette meg ilyen okból a rendelkezési állási támogatást.

¹⁰ Nem szűnt meg a Mecsek Erdő Zrt. által 2006 óta rendszeresen bonyolított erdészeti közmunkaprogramban. 2009-ben a téli és nyári közmunkaprogram összesen 27 fő vesz részt, döntően cigány férfiak. Az erdészeti közmunkaprogramban a résztvevők 50–70 százaléka visszajáró. A lemorzsolódás 10%, a kimaradók el tudnak helyezkedni, alkalmatlanság miatt négy év alatt egy embert kellett elküldeni. A közmunkaprogramok kötelező eleme a képzés, eddig évente négy közmunkás szerzett valamilyen gépkezelői végzettséget, ma gyakorlatilag az összes résztvevő rendelkezik már ilyen papírral. A közmunkaprogramban résztvevők közül eddig öt férfi került

4.2. A közcélú munka világa

„Én úgy gondolom, hogy ez is lenne a célja ennek a programnak, hogy valahogy visszavezessük az embereket a munka világába. A másik probléma viszont az, hogy nagyon sokan nem tartják igazi munkahelynek azt, hogy az önkormányzatnál dolgoznak. Nem is az, hogy megalázzónak tartják, nem tudom hogy kifejezni, de mégsem igazi munkahelynek tartják, nem olyan, mintha elmegyek egy gyárba dolgozni vagy egy üzembe vagy a tsz-be vagy az erdőszetthez, vagy bárhová. Holott itt is ugyanúgy fel kell kelni reggel, ugyanúgy ki kell tölteni a hat órát, ugyanúgy hazamehet, és utána tudja csak csinálni a dolgát. Itt szerintem egy nagy kísértés az, hogy helyben van, és úgy gondolja, hogy akkor megyek haza, amikor akarom, mert úgyis öt perc múlva visszaérek. Tehát valami ilyesfajta gondolkodásmód jellemző rájuk.” (közfoglalkoztatási referens)

„Biztos, hogy nem tartják egyenértékűnek. Pedig mi ezt próbáljuk tudatosítani bennük, hogy ez ugyanolyan munkahely, mintha bárhová máshová ment volna dolgozni. Ugyanúgy kell reggel jönni, ugyanúgy nem lehet inni, ugyanúgy le kell dolgozni, szót kell fogadni a főnöknek. Próbáljuk mondani neki, hogy ez ugyanolyan munkahely.” (szociális ügyintéző)

De nem ugyanolyan. A közcélú munka „kvázi” munkahelyet teremt. Nem olyan, mint egy munkahely az első gazdaságban, jellemzően nem nyújt olyan munkatapasztalatot, amely keresett a közfoglalkoztatás világán kívül, nem ösztönöz teljesítményre. Alapvető probléma, hogy értelmes munkát kéne találni a megugrott számú közmunkásnak, miközben figyelembe kell venni a feladatok szezonális ingadozását is.

Az olyan törpefalvakban, ahol 3–4 vagy 9–10 RÁT-ost kell beosztani az év során, nem okoz különösebb gondot a munkálatok ütemezése és megszervezése. Ott sem, ahol a kevés embert az önkormányzat kiterjedt külterületein, esetleg saját erdejében lehet foglalkoztatni. Az egyik községben például a megtisztított önkormányzati erdőben keletkezett tüzelőt kedvezményesen értékesítették a rászorulóknak. Ezzel szemben van olyan kisfalu, ahol idén 15–17 RÁT-ost kellene foglalkoztatni, a korábbi néhány emberrel szemben, és nem sikerült olyan munkaszervezőt találni, aki bírt volna a meglett férfiakkal. Nem jöttek dolgozni, a szőlőhegyről kellett begyűjteni őket. A problémát a polgármester végül úgy oldotta meg, hogy a közmunkásokat kölcsönadta a térség központjának, azóta a falugondnok hozza-viszi őket.

Az egyik, nem egészen százalékos piciny faluban a kilenc RÁT-ost a polgármester asszony nyolcórás munkában, év végéig alkalmazza. Korábban mindig négy ember került be a közfoglalkoztatásba, ám nem is a megduplázódott létszámmal van a baj. A polgármester asszony nem érzi dolgának, hogy a közmunkások sarkában járjon egész nap, megfelelő munkafelügyelőt pedig nem talált az érintettek között.

„Mert sajnós most is vannak gondok, két emberrel folyamatosan. Még nem rúgtam ki. Tudom, hogy munkaidő alatt is ivott, hogy délután úgy beszik, hogy másnap nem tud megjelenni a munkahelyen, ötször előfordult ez már velem. Én a munkaszerződésbe belefoglaltam, aláírtam vele, hogy ha bármilyen oknál fogva nem tudnak megjelenni a munkában, betegség, valami, akkor huszonnégy óra van arra, hogy valamilyen formában értesítsen. És egyszerűen úgy áll hozzá, most volt egy emberem, aki beteg volt, két hétig! Teljesen mástól. Itt megy el a kapum előtt. Anyit nem mond, hogy na, táppénzen vagyok. Szóval a munkamorállal még vannak bajok.”

át az erdőszet fizikai dolgozói közé, ami kevésnek tűnik, de ha figyelembe vesszük, hogy a fizikai állomány a kerületben mindössze 12–13 főből áll, már nem mondható csekélynek.

AZ „ÚT A MUNKÁHOZ” PROGRAM ELSŐ ÉVÉNEK EREDMÉNYEI

Most azokat is be kell vonni a foglalkoztatásba, akiket eddig nem akaró-dzott, akik eddig sehol nem dolgoztak, munkatapasztalatra nem tettek szert, s olyan emberek is megjelennek szinte mindenütt, akik életviteli problémák, elsősorban alkoholizmusuk miatt, nemigen képesek dolgozni. Általában 15–20 százalékra becsülték azoknak a számát, akiket nehéz, ha nem lehetetlen rendes munkavégzésre fogni.

„Vannak olyan emberek, akik korábban nem fértek be a keretbe, ők kifejezetten örülnek, hogy dolgozhatnak. És többen jönnek, hogy szeretnék, ha tovább tartana a foglalkoztatás. Ez az egyik jellemző, a másik, hogy a kilencven napot is alig lehet velük ledolgoztatni, mert ökrösszekérrel kell őket a munkához odavontatni.” (aljegyző)

Míg korábban a kistelepléseken, falvakban jellemzően a polgármester, a falugondnok, vagy más kijelölt ember fogta össze, ellenőrizte a közmunkásokat, az új rendszerben, a létszám és a közcélú munkások összetétele miatt segítőkre is szüksége van az irányítóknak, nevezzék őket brigádvezetőknek, munkafelügyelőknek, munkakiadónak, akik néhol a munkanélküli települési képviselők közül kerülnek ki. Másutt az önkormányzat a CKÖ vezetőit saját költségvetési keretében alkalmazza hivatalosan négyórás munkaidőben, hogy a falugondnok irányítása alatt ellenőrizzék és hajtsák a vagy 80 fős, javarészt cigányokból álló közcélú munkás csapatot, mondván, „mégiscsak ők választották meg a vezetőiket”.

A munkaszervezési többletfeladatokon túl fegyelmezési problémává vált a közfoglalkoztatás. Az egyik aprófaluban a közmunkások a munkaszerződés mellett aláírják azt a kis papírt, ami tartalmazza a munkavégzés fő szabályait. Korábban ilyesmire nem volt szükség.

„Mert aki nem tudott még feketén se elmenni dolgozni, az akkor olyan munkás, hogy sehol nem kell. Mi meg kínálhatunk vele. Gondolok én itt arra, aki alkoholistá, itt is van egy pár. Annak idején, amikor elkezdték, én aláírtam mindenkivel egy papírt, én állítottam össze, mindenkivel elolvastattam és aláírtattam, ehhez tartsa magát. (...) Szűrőpróbaszerű szondázás, ezt is betartjuk. Sőt, még táskavizitét is tartunk, nem nyúlunk a táskájába, de neki ki kell nyitni és megmutatni. Mivel jártam már úgy, hogy dolgozott kistérségi alkalmazásban, reggel lementünk és semmi baja nem volt, tíz órakor jöttek be, mert kezdett esni a hó, és már be van rúgva. Kérdeztem, hogy hol ittál te, hát a táskába levitte magával a piát. Úgyhogy én ezt is bevettem.”¹¹

¹¹ „A munkába állás és a munkahelyi viselkedés szabályai: (1) A dolgozó köteles a munkahelyén a munkaidő kezdete előtt legalább tíz perccel megjelenni. (2) A dolgozó köteles a munkaidejét munkahelyén ledolgozni, azt elhagyni csak a munkakiadó vagy a polgármester engedélyével lehet, kivéve a munkaidő letelte. (3) A dolgozó szabadság iránti igényét legalább egy nappal előbb jelezze a munkakiadónak vagy a polgármesternek. (4) A dolgozó köteles elvégezni a részére kiadott munkát úgy, ahogy azt a munkakiadó megköveteli, ha ez nem így történik, az a nap ki lesz húzva. (5) A dolgozó ittasan nem jelenhet meg a munkahelyén. A munkaidő alatt tilos az alkoholfogyasztás. Ennek betartása érdekében szűrőpróbaszerű szondázást és táskavizitát végzünk. Ezen vizsgálatokat a munkakiadó és a polgármester jogosult elvégezni. (6) Esős napon a dolgozó tíz óráig elérhető kell, hogy legyen, mert időjárás-változás esetén munkába kell állni a fent felsorolt feltételek betartásával. Ellenkező esetben szabadság lesz beírva arra a napra. (7) Minden dolgozó saját magáért felel, nem vonhatják egymást felelősségre. Amennyiben probléma adódna közöttük, azt a munkakiadó felé jelezni kell, ő továbbítja a képviselő-testület felé, ha helyben nem lehet megoldani. (8) A fent felsoroltak nem betartása írásos figyelmeztetést von maga után. Amennyiben ez nem vezet eredményre, a Munka törvénykönyvében szabályozott figyelmeztetés után, a munkaszerződést felbontjuk. Ennek következménye a dolgozó részére háromévi pénzelvonás. (9) A dolgozó köteles a munkavégzéshez kiadott szerszáma ügy vigyázni, hogy amennyiben azt szándékosan tönkreteszi, pénzbeli értékét meg kell, hogy fizesse. Kesztyűt kéthetente lehet igényelni, a rosszat le kell adni. A fentieket elolvastam, tudomásul vettem és betartom. A dolgozó aláírása.”

Van olyan polgármester, aki ma is együtt kel a közmunkásokkal, hogy elindítsa őket, jelen van a zárásnál is, napközben is többször körbejár, de a majd' ötven közmunkás mellé már három brigádvezetőt is beállított. Ők irányítanak, felügyelnek, kiosztják és összeszedik a szerszámokat, ügyelnek arra, hogy ne fogyjon több benzin a szigorúan kimért napi adagnál. A polgármester és a képviselő-testület, ahogy eddig is tette, „neveli”, fegyelmezi a közmunkásokat.

„Most is nagyon szigorú, már volt egy fegyelmink, néha egy-két embert az elején helyre kell rázni. A láthatósági mellény mindenkinek kötelező, az italozás tilos, a szünetek betartása is nagyon pontos. Megadjuk a megfelelő tiszteletet, védőölt kapnak nyáron, ha jön a meleg, tartjuk magunkat a különböző jelzésekhez, hosszabb pihenő. (...) Behívom az embereket, a képviselőtestület leül itt. Körbeülnek, megtartjuk a balesetvédelmi oktatást. Elmondom, hogy lehet velünk beszélni, lehet kérni, minden testületi tag munkáltató, kötelező szót fogadni neki, akármit mond. Azt is elmondom, hogy mi egymásnak nem fogunk ellentmondani, megbeszélünk mindent. Egymással nem szúrhattok ki! Akin meglátom, hogy a másiknak keresztre tesz, nem segíti, azt ki fogom ráncigálni a többiek közül, fegyelmelem vagy bármi áron. Vagy ha kell, egész héten árkot ásatok vele, de össze fogtok tartani! Ezt elmondtam három ilyen alkalommal, két alkalommal volt probléma, most már mondhatom, hogy egy hónapja rend van. Ami nem jelenti persze, hogy nem lesz probléma. De figyelnek egymásra, összetartanak, ha az egyik elrontja, szól a másik. És ez nekem nagyon lényeges. Megmondtam: egymásra vagytok utalva. Ha megy a munka, ha nincs veszekedés, ha figyeltek egymásra, bármikor elmehettek szabadságra, amíg van. Mihelyt a legkisebb összezörrenés van, hetven százalékkal fogok rendelkezni a szabadságnak, és csak akkor mentek, ha engedlek. Ha eső van, és rendszeren dolgoztok, akkor azt a napot ledolgoztátok, ha nincs összetartás, az a nap szabadság.”

Cívódás, veszekedés a polgármester szerint elsősorban a nők között adódik, a férfiaknál arra kell ügyelni, hogy ne igyanak munka közben. Azok a nők, akikkel beszélünk a közmunkások között, azt sérelmezték, hogy „van, aki nem dolgozik, nem csinál semmit, meg van kímélve, és a másik meg helyette is dolgozik”. Ebben a faluban nincs közintézmény, itt a félszáz, hatórában foglalkoztatott közcélú munkás külterületen dolgozik. A 250 lelkes zsákfalunak négy tetetője van – kettőbe már régen nem temetnek –, „de szinte föl van porszívóva”. A polgármester feje azért főtt a nyár elején, hogy mi lesz akkor, ha a kánikula miatt kiszárad a fű, télen meg, ha nem esik a hó.

Az intézményhiányos kistelepüléseken a megszokott település-karbantartó, faluszépítő, parkgondozó munkák elvégzésébe vonhatóak be a közcélú munkások, ott, ahol működik intézmény, más feladatok is elláthatók közfoglalkoztatás keretében; hivatalsegéd, fűtő, konyhai kiségitő, pályázatíró, jogvégzett „gyakornok”, takarító, ebédszállító, udvaros, portás, adminisztrátor, gyermekkísérő egyaránt található a közcélú munkások között. Az intézményvezetők maguk választották ki az embereket. Nem arról van szó, hogy korábban elbocsátott embereket vettek vissza közmunkásként, de örülnek annak, hogy olyan feladatokat is el tudnak látni most, amelyekre korábban a fenntartónak nem futotta, és nagyon elégedettek az emberekkel, akik „képzettebbek és akarnak is dolgozni”.

A közmunkások által elvégzett feladatok és a közfoglalkoztatás hossza között meglehetősen szoros összefüggés mutatkozik. Egyik beszélgetőpartnerünk szerint vannak a „tömegmunkát végző emberek”, akik az utcán dolgoznak, akiket 4,5 hónapra hívnak be dolgozni, és van a másik csoport, „akiknek a munkája szükséges, legalábbis hasznos”, akik intézményekben, karbantartó brigádban dolgoznak, őket hosszabb időre, őszig, vagy év végéig is alkalmazzzák, „a munka hasznosságától és szükségességétől függően”. A települések többségében alapvetően költségvetési korlátok határozzák meg, hogy hány

AZ „ÚT A MUNKÁHOZ” PROGRAM ELSŐ ÉVÉNEK EREDMÉNYEI

embert alkalmaznak hat és nyolc órában, de gyakori vélemény, hogy az utcán, közterületeken dolgozó közcélú munkások számára a hatórás foglalkoztatás is bőven elegendő; nem szoktak hozzá a munkához, ezt az időt is nehezen töltik ki, nem motiváltak a rendes munkavégzésre stb.

„Nagyon nagyot lódítanék, ha azt mondanám, hogy ők ezt a hat órát kihasználják, de valójában nem. Akinek feladata, hogy felügyeljen, az elmegy az egyik területről, akkor ott biztosan megszűnik egy kicsit a munka. Hiába ijeszt rájuk az ember, ők tisztában vannak vele, hogy ez egy ilyen dolog ... nem motiváltak abban, hogy ők rendszeresen kihasználják ezt a lehetőséget.”
(polgármester)

Noha polgármesterek rendre panaszzák, hogy a közterületeken dolgozó közcélú munkások nem dolgoznak elég hatékonyan, ne feledjük, hogy az „Út a munkához” programtól is távol áll a hatékonyság eszméje, hiszen azért és úgy támogatja az önkormányzatokat, hogy azok érdekeltek legyenek minél több embert beforgatni a közfoglalkoztatásba, függetlenül attól, hogy adható-e számukra elég értelmes feladat, s hogy az adott munka esetleg olcsóbban, egyszerűbben is elvégezhető lenne.

„Egy kicsit úgy érzem, hogy ezzel az egészszel visszamentünk egy manufakturális világba, amikor a lapát, a csákány, a gereblye lesz megint a legfontosabb eszköz. Amikor árkolni lehetne géppel, mi nem géppel árkolunk, mert ezzel tudjuk foglalkoztatni az embereket.” (szociális ügyintéző)

4.3. ...és a feketemunka?

Az „Út a munkához” program egyik deklarált célja a feketefoglalkoztatás kifehéritése. Említettük, hogy a program hatására, ha nem is nagy számban, de vállalkozók bejelentették a korábban feketén foglalkoztatott munkanélkülieket, és hogy akadtak, akik lemondtak a RÁT-ról, hogy másutt dolgozhasanak – vélhetően feketén.

Mindössze egy faluban hallottunk arról, hogy egy közcélú munkást fegyelmivel bocsátottak el, s három évre kizártak mindennemű ellátásból és a közmunka lehetőségéből, *„mert a munkahelyi morálja nem volt kielégítő”*. A renitens fiatalembert kétszer figyelmeztették a döntés előtt, bejelentés nélkül letette a munkát, nem jelent meg, végül már csak üzent, hagyják őt békén, *„azt mondta, hogy ő kétezer forintért nem hajlandó dolgozni, inkább elmegy az erdőbe és dolgozik maszkekknál. Hát akkor dolgozzon maszkekknál, és akkor el tudja tartani a családját.”* A közmunkások irányítója napirendre tért az esemény fölött, a közfoglalkoztatási referens számára azonban intő jel: lehetnek még a faluban olyan fiatal, életerős férfiak, akik majd ha egyszer behívják őket, nem hajlandók dolgozni. Véleménye szerint épp az ilyen esetek indokolják, s teszik legitimé az új közfoglalkoztatási és segélyezési rendszer szigorúságát: *„én úgy gondolom, hogyha ő nem tesz semmit az önkormányzatért, a falujáért, akkor a markát se tartsa. Szerintem nem én gondolkodom egyedül így.”*

A program döntés elé állított néhány családot, akik mérlegeltek, s a feketemunkát választották, vagy úgy, hogy lemondtak minden ellátásról, vagy óvatosabban jártak el, és orvosi segédlettel legalább az ellátottak (RÁT-osok) között maradtak.

„Azok nem járnak jól [az új rendszerben], akik feketén többet keresnek. Volt olyan emberem, aki azt mondta, ne vicceljek, hogy fog ő így dolgozni, hát itt nincs hetente fizetés. Merthogy ő

Várad: A közfoglalkoztatás útjai és útvesztői egy aprófalvas kistérségben

segélyes, de azért hetente fizetést kap. És ezek főleg azok, akiknek több gyerekük van. A nagyobb családok szerintem. (...) Három gyereket eltartani meg egy feleséget, még abból az ötvennégyezerből is elég neveléses. Tehát nyilván eljár mellette dolgozni, valamit tesz... Itt van a Pisti, három gyermeke van, a felesége sem dolgozik, elvégzett egy biztonsági őr tanfolyamot, kiskönyvvvel foglalkoztatják, de állandó munkája van. Az a rendszer, a régi rendszer, az neki nagyon jól jött, mert a kettő együtt valamiféle minimális megélhetésre alapot adott. De most, amikor választania kellett, hogy fogadja el a közmunkát, amikor azt mondtuk neki, Pisti jöjjön, maga remek portás lenne az iskolában, állandó munka, akár évekre be tudjuk ígérni, szükség van magára, jöjjön! Azt mondta, hogy neki ez egy komoly dilemma, mert a segély és a rendszeres alkalmi munkának az együttes bevételét messze nem fogja ő akkor megkapni, legfeljebb hétfőente tudna eljárni alkalmi munkázni, beszélt a polgármesterrel is, jó, várjunk még két hónapot, hadd gondolkodjon, és két hónap múlva elvállalta, de mondtuk, akkor már nem portás kell legyen, akkor már kaszálni kell az utcán. Elvállalta, és nem telt bele egy hónap, és hozta az orvosi igazolást, hogy ő erre a fizikai munkára alkalmatlan. Közös megegyezéssel megváltunk egymástól, tehát a Pisti újra megy vissza biztonsági őrkedni. Nagy valószínűséggel." (aljegyző)

Ha valaki a fekete-, szürkemunkát csak ideiglenesen is közmunkára váltja, kevesebbet keres, és azt is kockáztatja, hogy alkalmazója nem várja ki a kilencven napot, más ember után néz, tehát a kapcsolat, a további munka lehetősége kerül veszélybe.

Az egyik aprófaluban, ahol „az egész falu, mindenki, aki él és mozog”, vagyis minden épkezláb férfiember az erdőn dolgozik feketén vagy szürkén, kiskönyvvvel, nem mindenki örül annak, ha közmunkában kell részt vennie. A Cigány Kisebbségi Önkormányzat elnöke, közcélú munkásként dolgozó felesége és húga egyaránt úgy vélik, hogy a faluban nem kedvező a program fogadtatása.

„Sokaknak nem tetszik az új rendszer... a férfiak fújnak, mert sok maszek van, mert soknak jobban megérint, ha járhatna a maszekokhoz, mert nem mindegy, hogy napi négyezret keresnek, vagy kijönnek napi ezer forintra. (...) Valószínűleg félnek az emberek, hogy ha nem járnak négy és fél hónapig, akkor nem veszik vissza őket a maszekok.”

A kisebbségi önkormányzat elnökének öccse is közmunkás, őt nyolc órában alkalmazzák, mert a családi segély tavalyi összegét az önkormányzat így tudja olcsón biztosítani. Ő egy gazdálkodó családhoz járt eddig, kaszálni, etetni, balázni, ganézni, ez biztos feketemunkának és jövedelemnek számított, ami a közfoglalkoztatás hónapjaiban kiesik.

A családok megélhetési, jövedelmi viszonyaival, a feketemunka jelentőségével a település önkormányzata is tisztában van, és nem óhajt akadályt gördíteni a közmunkások boldogulása elé, akik második műszakban mehetnek az erdőre.

„Úgy gondolom, hogy a mi területünk egy normális gondolkodású társaság, mi inkább segítjük ezeket a megélhetési fázisokat, minthogy hátráltatnánk. Most is azért kezdenek korábban, és hozok én is áldozatot, fölkelek korábban velük, hogy időben hazaérjenek, hogy el tudjanak menni még dolgozni. Nem hátráltató szándékkal foglalkoztatunk, hanem segítünk, függetlenül attól, hogy dolgoznak-e a feketegazdaságban. (...) Aki valóban fenn akarja tartani a családját, valóban jutni akar valamire, dolgozik.” (polgármester)

E támogató önkormányzati attitűd mellett is nagy problémát jelent az érintett családok számára, hogy a közfoglalkoztatás és a feketemunka, az alkalmi jövedelemszerzés csúcsideje egybeesik, a nyári hónapokban tetőzik, a hosszú téli hónapok munkalehetőségben, jövedelemben is szűkösnek ígérkeznek.

5. Önkormányzati közfoglalkoztatási stratégiák

Az egyes települések közfoglalkoztatási stratégiáinak különbségeit a megélhetési lehetőségek és módok helyi mintázata, az önkormányzatok közfoglalkoztatással és közmunkásokkal szemben támasztott elvárásai, és döntő mértékben a források léte és hiánya határozza meg. Néhány fontosabb típust mutatunk be röviden.

Az első példánk egy olyan aprófalú, ahol a közmunka és a fekete munkavégzés együttállása biztosítja a családok megélhetését. A közfoglalkoztatás a helyi politikában nem csupán a falu karbantartását és azt jelenti, hogy az önkormányzat időszakosan munkát és jövedelmet biztosít a munkanélküliek számára, hanem azt is, hogy a közmunka az emberek, családok nevelésének az eszköze, a polgármester és a képviselő-testület a mindennapi életvezetés, a munkával kapcsolatos beállítódás, fogyasztási szokások területén is változást kíván elérni. A helyi politika paternalisztikus gyakorlatán, stílusán enyhít az a tény, hogy a faipari kisvállalkozó polgármester, jó gazda módjára, minden tekintetben élén jár, folyamatosan jelen van, nemcsak irányít, utasít, figyel és ellenőriz, de maga is dolgozik annak érdekében, hogy ez a falusi „kisüzem” a lehető legolcsóbban és leghatékonyabban működjön. A gépek az ő udvarán állnak, javít, szerel, famunkákat végez, beszerez, ha kell, megelőlegezi az üzemanyagot stb. A polgármester a közfoglalkoztatástól azt is várja,

„hogy legyen egy olyan összetartó társadalom itt a településen, aki tud egymásra számítani. És azt, hogy azáltal, hogy maguk rakják rendbe a települést, jobban is figyelnek a helyi értékekre.”

Tavaly a faluban a segélyesek száma 44 volt, 2009 júniusában 48 ember volt RÁT-on, de éves szinten közel hatvan emberrel számoltak. S mindenkit be kell forgatni a hatóság, 90 napos közfoglalkoztatásba, mert ennek politikai súlya és tétje van. Annak ellenére erre kell törekedni, hogy a falu forráshiányos település, és az új közfoglalkoztatási rendszerrel járó kiadások már az első néhány hónapban magasabbak voltak, mint egy évvel korábban. Bár a polgármester pontos számításokat nem végzett, nem tartotta kizártnak, hogy néhány hónapon belül elfogy a településen a közfoglalkoztatáshoz szükséges pénz.

Következő példánk kétségkívül egyedi képlet. A kb. 350 lakosú zsákfalú határában két üzem működik. A község kasszájába befolyó iparüzési adónak köszönhetően korábban sem okozott gondot, hogy a kisszámú közmunkás foglalkoztatásához szükséges önrészt előteremtsék. A helyben elérhető munkalehetőségek miatt, s mert a rendszerből kitessékelték azokat, akik másként kívántak boldogulni, mindig is viszonylag kevés, 10–15 ember forgott a közfoglalkoztatásban. Az őket 2006 óta irányító alpolgármester keze alatt lényegében egy állandó, hatékony kis falukarbantartó, faluszépítő brigáddá váltak. A programmal járó változás egyrészt az, hogy az idősothton is alkalmaz 2009-ben közcélú munkásokat, akik konyhán, mosodában dolgoznak, de van, aki gondozói feladatok ellátásában is közreműködik. Másrészt, annak köszönhetően, hogy gyakorlatilag ugyanaz a tizenegynéhány ember dolgozik az alpolgármester keze alatt – egy-két újonnan belépő asszonyról tett említést, velük is elégedett –, s mert a közfoglalkoztatás költségeihez az önkormányzatnak 5 százalékot kell hozzátennie, most lehetőség nyílik arra, hogy a korábban jellemzően hat órában dolgozókat nyolc órában alkalmazák. S remélhetőleg nem csak 4,5 hónapig, hanem hat vagy nyolc hónapig.

Erre akkor van esély, „ha a kormány bírja pénzzel”. Az alpolgármester csak jót tud mondani a programról.

„Én most az önkormányzat szemszögéből nézem. Nincsenek pénzügyi keretek, a támogatottsága nagyobb. Ez 95 százalékos támogatottságú. Anyagilag mindenképpen jobb. Úgyhogy kíváncsian várom, hogy a kormány ezt meddig tudja finanszírozni. (...) Amíg közcélú emberem volt, addig volt két fűkaszásom, hat órában. Jelenleg van három kaszásom nyolc órában. És ha végigmegy valaki a falun, meg lehet látni, hogy jól néz ki a falu. Amikor a két ember volt, csak ott, ahol a papok táncolnak. Ha jött egy delegáció, akkor gyorsan lenyírtuk a falu elejét, a központot, az utcák végét nem, azt nem látják. Ez ment mindig. (...) Most nem így működik. Be vannak osztva, kinek mi a feladata, azt önállóan csinálják.”

Ebben a faluban tehát a közcélú munkások több fizetést kapnak, mint egy évvel ezelőtt. Noha elsősorban a megszokott falugondozási, karbantartási feladatokat végzik, más tevékenységekbe is bevonják őket. A szociális földprogram keretében például 24 000 fő fűszerpaprikát ültettek el. A közmunkásokat az önkormányzat foglalkoztatja, de a rugalmas ügymenetnek köszönhetően úgymond besegítenek a szociális szövetkezetben is. A közfoglalkoztatásban ellátandó feladatok is bővülnek, az önkormányzat folyamatosan növeli a földterületeit, amelyek részben a szociális szövetkezet számára biztosítanak termőterületet, részben közjóléti célokat szolgálnak (parkok, pihenőerdők).

Az említett aprófalun mellett a kistérségi központban is üdvözölték az „Út a munkához” programot, mert végre, „kerül, amibe kerül”, annyi embert vonhatnak be a közfoglalkoztatásba, amennyire szükség van. Úgy tűnik, hogy az 58 ember alkalmazása – csúcsidőben – nem rengeti meg a város költségvetését, panaszt erre legalábbis nem hallottunk. A program megvalósítását e két településen nem akadályozzák komoly költségvetési korlátok. A kistélepusú önkormányzatok döntő többsége számára azonban nagy terhet jelent a közfoglalkoztatás és a segélyezés rendszerének átalakítása. Annál nagyobb, minél több embert kell(ene) beforgatni a rendszerbe s minél szegényebb a település.

Erre példa egy gettósodó, 350 lelkes falu, a térség legnagyobb munkanélküliséggel sújtott települése. A községben 2009 júliusában 67 ember kapott rendelkezésre állási támogatást, közülük ekkor 22 embert foglalkoztattak közcélú munkásként, és úgy számoltak, hogy összesen 26 embert vonnak be idén a közmunkaprogramba, ennyien lesznek csúcsidőben, augusztusban. Ez azt jelenti, hogy az előző évhez képest gyakorlatilag nem bővült a közmunkaprogramban résztvevők köre, valamint hogy a RÁT-osok fele idén nem jut munkalehetőséghez. Noha sorra jönnek a munkavezetőhöz, hogy szeretnének dolgozni.

„Akkora az igény a közmunkára is, túljelentkezés van, de nekem adott létszámmal kell dolgoznom, úgyhogy nagyon rossz helyzetben vagyok ezáltal, hogy sokszor el kell utasítanom a jelentkezőket... Sajnos, a létszám nagyon nagy visszatartó erő.”

A létszámot a munka szezonálisága és a forráshiány korlátozza. A közfoglalkoztatási referens szerint lehetetlen a közel hetven RÁT-os foglalkoztatása az év alatt.

„Kilencven munkanapot kellene idén mindenkivel dolgoztatni, nem létezik, hogy mindenki bekerüljön. Nem is az, hogy nem tudunk munkát biztosítani, de szerszámmal sem rendelkeznek

AZ „ÚT A MUNKÁHOZ” PROGRAM ELSŐ ÉVÉNEK EREDMÉNYEI

az önkormányzatok annyival, hogy mindenkinek tudjunk akármilyen szerszámot adni... tehát ez nonszensz.”¹²

A kisebbségi önkormányzat elnöke, aki egyben a település alpolgármestere is, úgy véli:

„ez a közfoglalkoztatás egy feneketlen kút. Mert itt nincs meghatározva az összeg. Ahány embernek az öt százalékát oda tudja tenni az önkormányzat, annyi támogatást ad hozzá az állam. (...) Az, hogy a k-i önkormányzat csak harminc embert tud foglalkoztatni, nem azt jelenti, hogy ennyi embert támogat az állam, támogat az százat is, csak a száz embernek az öt százalékát nem tudja letenni az önkormányzat.”

A forráshiány nagyon kemény korlát. Ebben a faluban él az a fiatal férfi, akit fegyelmivel bocsátottak el, s zártak ki minden ellátásból, mert nem jelent meg a közmunkán, inkább az erdei feketemunkát választotta. Alapvetően ezzel az esettel indokolta a közfoglalkoztatási referens, hogy minden potenciális közmunkáshoz eljuttatnak egy levelet, amelyben nyilatkozniuk kell, hogy elvállalják-e a felajánlott munkát, vagy sem – azok is megkapják ezt a nyilatkozatot, akikre 2010-ben kerül sor. A lehetséges renitensekre való hivatkozás mögött azonban alapvetően költségvetési megfontolások húzódnak: hátha lehet spórolni azzal, ha néhányan nem vállalják a munkát. A közfoglalkoztatási referens egyben képviselő is a testületben;

„én azért mégis úgy gondolom, hogy magunknak is meg kell adni az esélyt, hátha marad egy kis pénz az önkormányzatnak. Én most úgy vagyok vele, hogy szívesen foglalkoztatnék bárkit, adnám is neki a pénzt, de én látom a másik oldalát is, hogy az önkormányzat is mennyire le van gatyásodva.”

Ezen a kistélepülésen a képzetlen, évek óta munkanélküli cigány emberek arra számíthatnak tehát, hogy két évente dolgozhatnak 90 napot, ami nyilvánvalóan kevés lesz ahhoz, hogy visszaszoktassák őket a „rendes” munka világába, s olyan képességekkel, készségekkel sem ruházza fel őket, amivel majd a jelenleginél nagyobb eséllyel vághatnak neki az elsődleges munkaerőpiacnak. Mindent felülír azonban a forráshiány és a kényszerűen fiskális mérlegelés. Ez készíti a közmunkások irányítóját is arra, hogy ötletet adjon az „Út a munkához” program megreformálására:

„Sőt, én ezt a kilencven napot leszűkíteném negyven napra. Negyvennaponként cserélhetném az állományt, ez annyit jelentene, hogy három transzportot tudnák foglalkoztatni egy évben, és ugyanennyibe kerülne.”

6. Az „Út a munkához” program célja, eredménye, hatásai – helyi szemmel

Az önkormányzatok közfoglalkoztatási stratégiáiban a munkanélküliek igényei, érdekei, jóléte nem jelentenek elsődleges szempontot. A napi gyakorlat az ellátandó közfeladatokhoz, a költségvetés szabta korlátokhoz igazodik. Nem meglepő, ha az „Út a munkához” programot érintő kritikai ész-

¹² Ráadásul a közfoglalkoztatási program elején ismeretlenek feltörték és kifosztották a községi szerszámoskamrát.

revételek elsősorban az önkormányzatok érdekei felől tekintve fogalmazódnak meg.

Előbb lássuk, milyen pozitívumot látnak a programban! Jószerivel teljes a konszenzus: üdvözlendő az új rendszer célja, hogy munkához szoktassa az embereket, hogy „ne a semmiért”, mindenféle „különösebb elvárás nélkül” kapják a segílyt. Helyeslik, hogy a program megtöri a rendkívül kedvezőtlen, a családi segélyezéssel kiteljesedett folyamatot, ami azt eredményezte, hogy munkanélküli és inaktív családok tömegei szoktak hozzá ahhoz, hogy támogatásból éljenek, s szoktak el, úgymond, a rendes munkától. Az új program tehát munkára neveli (vissza) az embereket.

„Az, hogy minden nap el kell menni dolgozni, pozitívum. Ott eltölteni azt a hat órát, lehetőleg úgy, hogy ne érje szó a ház elejét. En jónak tartom ezt az egészet.” (szociális ügyintéző)

„Ez a rendszer most rákényszerít mindenkit arra, hogy valamit csináljon, hogy tegyen azért, hogy megélhetése legyen neki. En ezt próbálom belenevelni az embereimbe, hogy igenis tegyenek azért, hogy megérdemeljék a fizetést, hogy meg tudjatok normálisan, tisztességesen élni. Ez a rendszer ezt kihozza az emberekből, ki kell, hogy hozza az emberekből. De ehhez évek kellene, ehhez nem elég ez a pici időszak, ehhez súlyos évek kellene majd. Hát, meg az kéne, hogy ne csak három hónap legyen, hanem legalább fél év, egy év.” (közmunkszervező)

A véleményeken átsejlik, hogy a közmunkával együtt jár a nevelés, hogy az emberek az utcán, nyilvánosság előtt dolgoznak, és a falvakban, a városban meglátszik a munkájuk eredménye. Ez, ha nem is jelenti azt, hogy a helyi közösség megbecsült, elismert tagjaivá válnak, de talán lecsillapítja a segélyből jól – a közvélekedés szerint a dolgozó embereknél jobban – megélőkkel szemben táplált indulatokat.¹³

A közmunkások által elvégzett munka értékéről, a közfoglalkoztatás hatékonyságáról elsősorban azok a településvezetők nyilatkoztak kritikusan, akik nem boldogulnak néhány renitenssel, ahol a munkát nem felügyelik, szervezik kisebb csoportokban.

„Még mindig jobb ez a rendszer, mintha házhoz hozzák a segílyt, és a faluban is van látszatja, de az államnak hasznót nem hoz, na.” (polgármester)

A teljesítményre való ösztönzés, a jobban elvégzett munka magasabb bérezési lehetőségének hiányában nem is várható el, hogy a közmunkások szaggassák az istrángot, aminek természetesen a munka hatékonysága látja kárát.

„Ezt ők is [a kormány] tudják, hogy ez nem lesz annyira hatékony, de valahol el kell kezdeni.” (polgármester)

Alapvető kritikaként hangzott el azonban, hogy a probléma megoldását az állam úgy hártotta az önkormányzatokra, hogy a megnövekedett feladatokhoz nem biztosított többletforrást. Egy település kivételével mindenütt azt hallottuk, hogy a közfoglalkoztatás többbe kerül az önkormányzatoknak,

¹³ A Sásdi kistérségben nem hallottunk arról, hogy a közmunka látszatjellege miatt a lakosság elégedetlenségének adott hangot. Nem így Komlón, ahol 1200 RÁT-ost kellene az év során foglalkoztatni. A munkaügyi kirendeltség munkatársa szerint nem tudták megoldani a munka megszervezését, a közmunkások csoportjai föl s alá vonulnak a városban, nincs, aki felügyeljen rájuk. „Eddig az volt, hogy miért nem dolgoznak. Most az van, hogy kinéz az ember az ablakon, az, aki minimálbérért dolgozik, éjszaka volt az ELCOTEQ-nél, és nem tud aludni, mert ordítanak, bagóznak, söröznek a háza előtt. Ez milyen érzést vált ki?! Lehet, hogy többet keresnek, mint ő. Ő hülyére dolgozza magát, ezek ott ülnek lent, és még aludni sem tud tőlük.”

AZ „ÚT A MUNKÁHOZ” PROGRAM ELSŐ ÉVÉNEK EREDMÉNYEI

mint tavaly, mert az ötszázalékos önrészt több emberre kell elosztani, s mindenekelőtt mert a munkaeszközök beszerzését, a munkafeltételek megteremtését saját költségvetéséből kell biztosítani.¹⁴

Még a kistérségi központban is egy-egy milliót kellett a munkaeszközökre, illetve a különböző munkálatokhoz szükséges anyagok beszerzésére fordítani, igaz, itt a polgármester nem tartja jelentős veszteségnek ezt a kiadást. Másutt azonban már súlyosabbak a tételek, és nagyobbak a veszteségek. Az egyik körjegyzőségi központban úgy számoltak, hogy 2009-ben ötmillió forint többletkiadással jár az „Út a munkához” program lebonyolítása. Azzal együtt, hogy a közfoglalkoztatás megszervezésénél ügyeltek a költséghatékonyságra, így például azt a tizenkét családfőt, akinek az átmeneti évben a 2008-as legmagasabb családi segélyt kell folyósítani, egész éven át, nyolc órában foglalkoztatják.

„Egy 56 000 forintos szocsegélyesnek 56 000 forint RÁT-ot kell adni. Ennek 80 százalékát fizeti az állam, marad 20%, az durván 11 000 forint. Ha foglalkoztatja, akkor 5700 forintba kerül. Nem mindegy.” (szociális ügyintéző)

Az aprófalvakban is úgy számoltak, hogy a közfoglalkoztatás új rendszere éves szinten egy- és kétmillió forinttal terheli a költségvetést, más szóval ennyi veszteséget termel. Az egyik polgármester asszony igencsak haragszik a programra; olyan emberek foglalkoztatására kényszeríti, akiket szíve szerint soha nem hívná közmunkásnak, és csak mínuszt hoz a konyhára. A községben az év folyamán két turnusban 40 RÁT-ot kell foglalkoztatni.

„[A közcélú keretben] kaptunk 3 millió forintot, amit mi osztottunk be, hány embert hány hónapig alkalmazunk. Azért alkalmaztuk őket hatórásba, mert az még belefért ebbe a keretbe, de ha nyolcórásba alkalmazom, akkor már én ráfizetek. Tehát ezért volt hatórás alkalmazás. Most ha kiszámolom, akkor éves szinten nem volt olyan 1–1,5 millió forint a falunak az önrésze a szociális segélyhez. Ezzel szemben idén én kiszámoltam, hogy amikor dolgozik, a bruttó bérének az 5 százalékát fizetjük, ami 4300 forint per fő havonta. Ha nem dolgozik, idén még van olyan, aki a magasabb összeget kapja, de ha csak a 28 500 forintot kapja, ami az egy RÁT-osnak jutó havi összeg, utána havonta 20 százalékot kell fizetni, tehát 5700 forint per fő. Közben van, akit nem dolgoztathatsz, annak csak 10 százalékot fizeted, vannak ötvenöt év felettiek és egészségkárosodottak, körülbelül nyolc fő. Tehát én ezt kiszámoltam, ha dolgozik, nem dolgozik, hány hónapot dolgozik, ha dolgozik, mennyibe kerül, ha nem dolgozik, mennyibe kerül. Tehát nekünk ez 1 700 000 forint mínuszba. A 1,5 millióhoz hozzá kell adni az 1,7 milliót. Tehát ez a különbség a kettő között, a tavalyi meg az idei között, 1 700 000 forint. Ennyivel vet minket mínuszba még.”

Akad olyan polgármester, aki szerint az „Út a munkához” program bevezetését politikai okokból elkapkodta a kormányzat. Meggyőződése továbbá, hogy noha a kormány látszólag az önkormányzatok követeléseit teljesítette, a program megvalósításával a települési önkormányzatok ellehetetlenítésének évek óta tartó politikáját folytatja.

„Az volt a célja szerintem, hogy az emberek csöndben legyenek. Nem kimondottan az, hogy munkához jussanak. Tudjuk, hogy melyik polgármester váltotta ezt ki. Nem szerettek volna több önkormányzattal konfliktusba kerülni. Aláírásgyűjtés is ment már, engem is megkerestek, és több kollégát is. Ők ettől nagyon tartottak, és ez volt a kapkodás kiváltó oka. Hogy a helyi politikásoknak befogják a száját. (...) De nem sikerül. Azért, mert most, ugye, megcsináltak egy közfoglalkoztatást, de nem raktak hozzá anyagi háttérrel. (...) Én úgy gondolom, hogy senki nem arra számított, hogy forrás nélkül a nyakunkba fognak zúdítani megint egy olyan felada-

¹⁴ A terepmunka idején még nem nyíltak meg az eszközbeszerzésre kiírt CÉDE-pályázatok.

tot, amiről tisztán látják fõnn is, hogy nem fogjuk tudni sokáig ellátni. Pontosan a forráshiány miatt. (...) És nagyon jól tudja mindenki, hogy ezzel megint az önkormányzatokat próbálják folyamatosan taccsra tenni. Csináltak valamit, de a tettek ugyanoda hajlottak vissza megint. És, már elnézést, de a polgármesterek is tudnak gondolkodni. Látják, hogy mi a hátulütõje.”

Azt, hogy az „Út a munkához” programnak, a segélyezés és a közfoglalkoztatás új rendszerének milyen hatása lesz az aktív korú ellátottak egyes csoportjaira, lévén 2009 átmeneti év, nem tudták pontosan megítélni a polgármesterek, szociális szakemberek.

A munkára alkalmas, hajlandó 55 év feletti, egészségkárosodottak kizárása a közfoglalkoztatásból rendkívül kedvezõtlen anyagi helyzetet teremt az érintettek számára. Azok a RÁT-osok, akik egyedülállóként kaptak rendszeres szociális segélyt, néhány ezer forinttal több bevételre tesznek 2009-ben, mint az elõzõ évben. A legnehezebb kérdés, hogy a gyermekes családok helyzete miként változik. Ebben a vonatkozásban 2010 vízváltó lesz. Az ideji átmeneti szabályozás ugyanis kedvez a többgyermekes családoknak, leginkább akkor, ha mindkét szülõ RÁT-ra került.

„Õk idén jól jártak, azt mondom. Ugyanis a jogszabály azt mondja, hogy a segély összegét idénre csökkenteni nem lehetett, a decemberi összeget kell ebben az évben végig kapják, tehát az egyik házastárs, az egyik emberke megkapja a tavalyi dupla összeget, ugyanakkor a házastársa, ha tartotta a kapcsolatot, és megvolt az egy év együttmûködése, vagy akkor szûnt meg három éven belül, hogy még minden további nélkül visszakerülhet, akkor az is kap egy 28 500 forintos RÁT-ot. És így gyakorlatilag háromszoros összeget kapnak. Csak én azt mondom, hogy ezek az emberek nagyot fognak koppanni januárban, amikor a kétszeres összeggel, tehát a szimpla összegre fog csökkenni a jövedelmük. Ezzel az összeggel valahogy el lehet lávirozni, de jövõre nagy törés lesz. (...) Most az önkormányzat nem azért foglalkoztatja õket egész évben, hogy nekik jó legyen, hanem, hogy az önkormányzatnak olcsóbb legyen. Jövõre, amikor már mindenki ugyanannyi pénzt fog kapni, az önkormányzatnak nem érdeke, hogy többet foglalkoztasson.” (szociális ügyintéző)

2009 nyarán azzal számolhattunk, hogy jövedelmek visszaesése akkor is törést okoz majd a családok számára, ha mindkét szülõ jogosult lesz az ellátásra, de, ha a jelenlegi helyzet fennmaradásával számolunk, ketten együtt ugyanazon összegre lesznek jogosultak, mint a családi segély legmagasabb összege volt. Véltõen ennél nagyobb mértékben romlik azoknak a családoknak az anyagi helyzete, amelyekben az anya gyese van, s a házastárs a korábbi magasabb segély összege helyett a RÁT-ot kapja majd.

Azóta e várakozásokat felülírta a 2009. CIX. Törvény a Magyar Köztársaság 2010. évi költségvetését megalapozó egyes törvények módosításáról. A következõ évben egy családban két személy csak akkor lesz jogosult az aktív korúak ellátására, ha egyikük a rendelkezésre állási támogatás, másikuk a rendszeres szociális segély feltételeinek felel meg. Igaz, az önkormányzat saját hatáskörben rendszeres szociális segélyt állapíthat meg azok számára, akik egészségügyi, mentális, családi vagy más okból nem vonhatóak be közfoglalkoztatásba. Ez a kör véltõen szûk lesz, nem csak a forráshiány miatt, de azért is, mert az átsorolás helyi konfliktusokat generálhat. Más szavakkal, az átminõsítés nem jogként, hanem kegyként, esetlegesen fog mûködni.

Esettanulmányunk kéziratának leadása elõtt megkérdeztünk néhány térségbeli szociális szakembert a változások várható hatásáról. Ami válaszaikból kiderült: az önkormányzatok nem tervezik a segélyesek körének kibõvítését; az ellátásban részesülõk és a közcélú munkába bekerülõ emberek száma kevesebb lesz, mint idén; a családok bevételei pedig számottevõen csökkennek majd, jóval nagyobb mértékben, mint ahogy 2009 nyarán látható volt.

AZ „ÚT A MUNKÁHOZ” PROGRAM ELSŐ ÉVÉNEK EREDMÉNYEI

„Szerintem a családok nagy részében egy RÁT-os lesz, aki 28 500 forintot kap alapértelmenben. Így a családok igen nagymértékben tovább szegényednek. Én nagyon sajnálom őket. Például, van olyan családom, ahol van két szülő és két gyerek. Mindkét szülő idén RÁT-os. Kétszer 28 500 forintot kaptak, de volt olyan időszak, amikor mindketten az önkormányzatnál közcélúak voltak, minimálbéres fizetéssel. Velük például mi lesz?” (szociális ügyintéző)¹⁵

A gazdaság gyengesége, a közsféra zsugorodó támogatása, a munkahelyek hiánya mellett senki nem gondolja azt a Sásdi kistérségben, hogy a közfoglalkoztatás kipörgeti a munkanélküliek sokaságát az elsődleges munkaerőpiacra vagy a közalkalmazotti létbe. A kereslet fölöttébb korlátozott. Az a tevékenység pedig, amit a közcélú munkások többsége végezni kénytelen, igen csekély mértékben javítja munkavégző képességüket és juttat olyan tudáshoz, készségekhez, munkatapasztalatokhoz, amelyek értékesek lennének a támogatott munka világán kívül eső korlátozott munkaerőpiacon.

„A munkaerőpiacra biztos, hogy nem jutnak vissza. Maximum annyi fog változni, hogy megtanulnak együtt dolgozni, meg esetleg a munkába járáshoz lehet hozzászoktatni őket. A munkaerőpiacra azzal, hogy környezetszépítési, tisztítási feladatot látnak el, az nem.” (polgármester)¹⁶

Az a remény, hogy az „Út a munkához” program hozzájárul a foglalkoztatás kifehéritéséhez, beszélgetőpartnereink szerint illúzió, vagy éppen vicc. A vállalkozók a jelenlegi közterhek mellett érdekeltek az informális foglalkoztatás fenntartásában, és a közfoglalkoztatás, segélyezés új rendszere sem képes olyan jövedelmet kínálni a munkanélküliek számára, amely mellett ne lennének ráutalva arra, hogy keressék és fenntartsák megélhetésük alternatív módjait.

Arról, hogy az „Út a munkához” program mennyire nem kínál valódi utat a munka világába, s hogy milyen kényszerpályákon mozgatja a szereplőket, az egyik szociális ügyintéző szavai pontos diagnózist adnak.

„A rosszat abban látom, hogy így ránk rakták, az önkormányzatokra. Oldjuk meg mi. Hát igen, valahogy megoldjuk. Munkahelyet [kellene] teremteni. Továbbra is azt gondolom. Ezzel ezeknek az embereknek nincs arra lehetőségük, hogy többet keressenek. Hogy azért dolgozzon, hogy többet kapjon. Ha valaki egy vállalkozónál dolgozik, akkor eleve meg akarja tartani a munkahelyét, ezért igyekszik. Vagy esetleg több pénzt szeretne keresni, és ezért is igyekszik. Igen, az a lényeg, hogy valahogy eltöltsék [az időt]. Nekünk pedig az a célunk, hogy ez ne menjen vissza segélyezésbe. Az önkormányzat úgy van vele, hogy ha már egyszer így van, akkor már csinálnak valami értelmeset. És legyen látszata, hogy itt dolgozik száz ember nap, mint nap.”

¹⁵ Az egyik aprófaluban úgy próbálják kivédeni a kormánydöntés kedvezőtlen hatásait, hogy rábeszélik a házastársakat, egyikük jelentkezzen be más lakcímrre...

¹⁶ Ezért is gondolja az idézett polgármester, hogy a munkanélküliek képzési rendszerét, amely tömegével termeli az elhelyezkedni képtelen bolti eladókat, takarítókat, parkgondozókat, át kell alakítani. A piacon értékesíthető, a helyi hagyományokhoz illeszkedő gyakorlati szakmai tudást kellene az emberek kezébe adni, pl. úgy, hogy a gyakorlati képzés ideje alatt helyi mikro-vállalkozások alkalmaznák őket, amelyek ehhez támogatást kapnának. Mások, pl. a kistérségi központ polgármestere is úgy gondolja, hogy a motivált, munkára fogható RÁT-osokat a térségi hiányszakmákra kellene kiképezni.

7. Összefoglalás

Nem mondhatjuk, hogy a Sásdi kistérségben az „Út a munkához” programot, a közfoglalkoztatás és segélyezés átalakult rendszerét egyértelműen pozitív fogadtatás övezi.

Az önkormányzatok, polgármesteri hivatalok jellemzően azt nehezményezik, hogy nem kaptak időt a program bevezetésére, a felkészülésre, ám főként azért elégedetlenek, mert a kibővült közfoglalkoztatási feladatokkal nem járt megfelelő forrás, s ennek következményeként a korábbinál többbe kerül az új rendszer működtetése, ami elsősorban a kistelepüléseken eredményez likviditási gondokat, költségvetési hiányt.

A pénz körül forog minden. A fölülről nyitott kassza feneketlen kútnak látszik, de helyi szinten súlyos pénzügyi korlátok közé szorított közfoglalkoztatási és segélyezési gyakorlatot jelent. Számottevő egyenlőtlenségek mutatkoznak a települések között, hiszen az új rendszer ott nem jelent problémát, ott működhet viszonylag hatékonyan, ahol az önkormányzat elegendő saját forrással rendelkezik, s ahol nem kell túl sok embert bevonnani a közfoglalkoztatásba. Ilyen település jó, ha egy-kettő akad. A másik póluson ott állnak azok a gettósodó és folyamatos likviditási gondokkal küszködő kistelepülések, amelyeket fiskális eszközökkel arra készítet a kormányzat, hogy minél több embert vonjanak be a közcélú foglalkoztatásba. A forráshiány azonban azt eredményezi, hogy éppen a legnagyobb mértékű munkanélkülistől sújtott falvak lakói, a leginkább rászoruló munkanélküliek még a közfoglalkoztatással járó munkatapasztalatokhoz, és többletjövedelem-szerzési lehetőségekhez is rendkívül korlátozott mértékben férnek hozzá.

Illúzióknak tűnik az a deklarált célkitűzés, hogy a program elvezet az elsődleges munkaerőpiac világába. Nem pusztán azért, mert ebben a kistérségben és tágabb környezetében rendkívül korlátozottan állnak rendelkezésre és érhetőek el munkahelyek, hanem azért is, mert a közfoglalkoztatás a legtrikább esetben készít fel az elsődleges munkaerőpiacon való részvételre, a benne résztvevőket nem ösztönzi teljesítményre, nem motiválja, s többségük számára nem nyújt mást, mint faluszépítési feladatot. A közfoglalkoztatás alapvetően munkára nevelő, fegyelmező eszközként szolgál, de ugyanúgy bezárja a munkanélküliek döntő többségét a pénzbeli támogatás-támogatott foglalkoztatás ciklikus rendszerébe, mint amikor még nem RÁT-nak hívták a segélyt.

Mert ugyan kétségtelenül örvendetes fejlemény, hogy a program hatására néhány munkanélküli eddigi feketefoglalkoztatása legalizálódott, de a piac ezzel le is fölözte a számára értékes munkanélküliek szűk csoportját, a rendszerben maradók a következő években is a közterületeken nyüzsgönek majd. E derékhaddal szemben a közintézményekben foglalkoztatott közcélú munkások az „elit” jelentik, hisz számukra hosszabb foglalkoztatás, hasznosnak ítélt munka, valamivel magasabb fizetés és értékesebb munkatapasztalat kínálkozik. Az önkormányzatok az ő közfoglalkoztatásukban érdekeltek leginkább, hiszen velük kiválthatók a közszolgáltatások drágább munkavállalói. A többiekkel már sok a gond.

Ebben a kistérségben a fekete-, szürke-, informális munkavégzéssel szembeni elnéző, félig-meddig támogató attitűd jellemezte az önkormányzatok túlnyomó többségét. Az „Út a munkához” programmal nem csökkent az informális munkavégzés jelentősége, az önkormányzatok is tudomásul veszik, hogy a RÁT-ból, a néhány hónapig tartó hat- vagy nyolcórás foglal-

AZ „ÚT A MUNKÁHOZ” PROGRAM ELSŐ ÉVÉNEK EREDMÉNYEI

koztatás után járó minimálbérből a családok többsége megélni nem tud, s nem mondhat le megszokott informális megélhetési forrásairól.

Az átmeneti évben az érintettek többsége nem jutott kevesebb bevételhez, mint korábban, sőt, voltak, akik kicsit jobban jártak – azt nem tudjuk megítélni, hogy a feketemunkához való hozzáférés korlátozása mekkora jövedelem-kiesést jelentett a családok számára. A 2010-ben várható változások fényében különösebb kockázat nélkül megjósolhatjuk, hogy a családok, köztük a gyermeket nevelő családok jövedelmei, ha eltérő mértékben is, de számottevően csökkennek. Az elszegényedés a családok számára megrendítő tapasztalat, az önkormányzatok számára szociális problémák, s féltő, hogy helyi konfliktusok forrása lesz.

**Életpálya-
tanácsadás**
Mindig van választás

- Ingyenesen igénybe vehető tanácsadói hálózat országszerte.
- Új, a pályadöntésben segítséget nyújtó internetes oldal.
www.eletpalya.afsz.hu
- Folyamatos szakmai képzések, továbbképzések.

TÁMOP 2.2.2. – A pályorientáció rendszerének tartalmi és módszertani fejlesztése

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és a Magyar Állam társfinanszírozásával valósul meg.

  Infóvonal:
06 1 459 20 80
www.eletpalya.afsz.hu

Beköttetés: a jövőbe
Új Magyarország
FEJLESZÉSI TERV